

higher educational establishments. The expediency of using the basics of critical thinking in the development of necessity to be healthy, to lead a healthy lifestyle as one of the leading factors of creating health caring educational space of university is science-based.

Key words: *students, university, innovation, creativity, creative work, critical thinking, interactive pedagogical techniques, health caring educational space.*

Пристинський В. М. - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теоретичних і методичних основ фізичного виховання і реабілітації Донбаського державного педагогічного університету; зав. науково-дослідної лабораторії «Духовного і фізичного виховання учнівської молоді і студентів» (м. Слов'янськ, Україна).

Осипцов А.В. – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри фізичного виховання; завідувач науково-дослідної лабораторії «Духовного і пізнавального розвитку особистості» Маріупольського державного університету (м. Маріуполь, Україна).

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент М.В. Роганова

УДК 378.034+378.036

КУЛЬТУРНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Н.В. Сергєєва

У статті розглянуто морально-естетичні витоки української культури та їх вплив на розвиток особистості в ретроспективному огляді. Звернено увагу на те, що в народно-педагогічних традиціях українців затверджується культ Людини, Дитини, Природи, який упродовж віків визначав сутність життя, гуманізм, мораль, естетику та основний зміст і напрями розвитку національної системи освіти.

Ключові слова: *морально-естетичне виховання, українська культура, традиції, народна педагогіка.*

У сучасний період складних процесів, що відбуваються в культурі XXI століття, ломки традиційних уявлень, перегляду ряду духовних цінностей, появи потоку псевдокультурних явищ особливої значущості набувають завдання формування морально-естетичних якостей молоді.

Звернення до національної морально-естетичної спадщини сьогодні особливо важливе тому, що кращі зразки української культури і нині можуть бути прекрасним вихователем почуттів гуманізму, духовності, моральності, патріотизму, естетичної культури.

Дослідженням феномену культури в контексті її ролі в розвитку морально-естетичних поглядів людини займаються: М.М. Закович, С. Килимник, І.І. Лень, В.А. Малахів, Є.К. Мельникова, Ф.Т. Мартинов, В.Т. Скуратівський, Н.І. Сподарека та ін.

Питання морально-естетичного виховання людини засобами української культури в ретроспективі недостатньо досліджені в педагогічній науці.

Мета статті - розглянути національно-культурний досвід народу в морально-естетичному виховному значенні.

Відтворити уявлення про народно-педагогічні традиції прадавніх українців допомагають досягнення археології, мовознавства, історії.

Одним із досконалих зразків антично-скіфської художньої культури є знайдена в Товстій могилі (Дніпропетровська область) золота пектораль, датована IV ст. до н.е. Археологи вважають, що цей геніальний твір виник у результаті синтезу філософсько-естетичних уявлень античних греків і скіфів. Три плани пекторалі зображують в нижньому ярусі жахливі сцени терзань звірів, в середньому – буйність рослинного світу і у верхньому – синтетичні сцени підготовки до ритуального свята весняного рівнодення, і відповідно характеризують космологічні, етичні і естетичні уявлення давніх народів.

Серед знахідок часів трипільської культури чимало жіночих статуєток. Це свідчить про пошану до матері, розуміння її дітородної та виховної ролі. Породження культу жінки, його матеріалізація в ритуальних фігурках, звертання до них з проханнями, молитвами, клятвами, обіцянками свідчить про віру в добру і продуктивну силу жінки і повагу до неї в житті та обрядах.

Поступово економічний, суспільний розвиток зумовив появу початків писемності, культури мистецтв. До наших часів дійшли

знайдені зразки дохристиянської писемності, зображення тварин і людей у печерах (Кіік-Коба (Крим), біля с. Ільїнки під Одесою, Деркул і Красний Яр біля Луганська, Касперівка, Буківна, Янів) статуетки і різноманітні фігурки з глини, каменю, кісток, бурштину, ручні браслети з бивеня мамонта, прикраси у вигляді підвісок, застібки для одягу, первісні дитячі іграшки. Ці та інші відомості допомагають зрозуміти нинішнім поколінням, що їхні пращури були свого часу чи не найосвіченішим народом серед європейців.

Осягаючи народну мудрість, молодь наслідувала старших в організації своєї життєдіяльності.

Народна філософія утверджує культ Людини, Дитини і Природи, цим упродовж віків визначали сутність життя, гуманізму, моралі, естетики, основний зміст і напрями розвитку національної системи освіти.

Високий рівень культури й освіти України-Русі підтверджує статус і освіченість жінок.

Найвидатнішою з них була княгиня Ольга, яка правила Росією в період її сходження до розквіту й світового визнання. Вона була мужньою, мала непохитну волю, почуття власної гідності і державницький розум. Її виважена політика утримувала від бунтів ще не скорені племена, тому роки її правління були позначені тишею і миром у державі. Це свідчить про високий рівень культури і моралі держави, яка корилася владі жінки, що в добу панування фізичних сил шанувала розум і душевну красу.

Державна і просвітницька діяльність княгині Ольги заклала підвалини подальших широких міжнародних зв'язків України, сприяла її руху до християнства. Існування значних християнських громад сприяло появі ще до офіційного запровадження на Русі християнства «шкіл книжності», які виконували функцію не лише навчального, а й виховного закладу, відповідним чином формуючи світоглядну, етичну й естетичну свідомість молоді.

Саме від княгині Ольги дістав перші уроки благочестя майбутній хреститель України-Русі її онук Володимир I Великий, який здійснив подальші заходи у християнізації моралі, культури, шкільництва.

Прийняття християнства в 988 р. і постійні культурні контакти Київської Русі з Візантією, залучення до цінностей європейської

культури сприяло прискореному, поки стрибкоподібному розвитку української національної культури в XI-XII ст.

Серед важливих особливостей староруської етики і естетики слід зазначити її здатність тонко відчувати і приймати, майже як свої власні багаті найважливіші досягнення візантійської культури. Як найбільш значущі були розроблені проблеми прекрасного, світла, образу, символу, знаку, слова, мистецтва. Головні види мистецтва, поезія, ораторське мистецтво, формувалися з урахуванням їх функціонування в структурі цілісної художньо-релігійної дії, оскільки ідеалом візантійської етики і естетики був Бог-джерело краси, безмежної святості і моральності.

Стародавні рукописні книги мали виразно християнський характер, але, крім основного призначення, мали виховну та навчальну роль.

Однією з найпоширеніших книг релігійного змісту є Псалтир – високо-поетична, зрозуміла для простих читачів і слухачів книга, яка за прикладом Візантії була шкільним підручником до XIX ст.

Літературна пам'ятка «Четьї-мінеї» – збірка життєписів, розміщених у календарному порядку з визначенням днів пам'яті святих, релігійно-навчальних текстів, молитов на кожен день.

Перекладна збірка філософських афоризмів, вибраних із Святого Письма, творів отців церкви й світських письменників античності – «Бджола», містить стислі формулювання моральних настанов і висновків з життєвого досвіду. Також увійшли висловлювання під назвою «Слово про красу». Це висловлювання Езопа, Левкіппа, Арістотеля, Ксенофонта, Мекандра, Діодора, Плутарха, цитати з Біблії і візантійських богословів. У них звеличується краса, смирення, мудрість та інші добродієвості. Згодом вона поповнилася влучними висловами з оригінальних творів давньоукраїнської літератури та місцевими народними приповідками.

Угледівши естетичний ідеал в духовно-моральній сфері, староруські книжники зв'язали з ним і основні уявлення про прекрасне. Практично усе, що доставляло людині того часу духовно-моральну насолоду, означалось ними як прекрасне.

Яскраво виражений чуттєво сприйманий характер духовно-моральної краси був властивий естетичній свідомості найширших

шарів давніх русичів (відгуки ми знаходимо у фольклорі, казках) і зберігав свою актуальність упродовж усієї історії Давньої Русі.

Татаро-монгольське нашествя з 1240 – 1340 рр. XIII ст., що обрушилося на Русь, на багато років припинило розвиток художньої культури. Були зруйновані міста, храми, знищені книги т.п.

Але навіть в найважчі роки нашествя русичі не забувають про красу. Навпаки, її знищення загарбниками тільки загострює їх естетичне почуття і посилює біль, тому що гине краса рідної землі, така близька і дорога серцю кожної російської людини.

У 1386р. литовський князь Ягайло став польським королем і приєднав Литву з усіма українськими землями до Польщі. Щодо українського народу Польща проводила агресивну політику, але культурний вплив України – Русі був настільки значний, що навіть зовнішнє і внутрішнє облаштування польського двору не відрізнялося від київських і галицьких княжих дворів.

Труднощі української школи, яка перебувала під впливом католицизму, долалися завдяки населенню. Воно зберігало традиції сімейного виховання, в якому закріплювався життєвий досвід, здобутки народної педагогіки, моральні правові норми поведінки, культурні традиції українського народу. Про це йдеться в багатьох прислів'ях, приказках, билинах та інших фольклорних творах.

Прогресивні українські діячі усвідомлювали, що польська експансія загрожує існуванню українського народу, тому прагнули зберегти вітчизняну духовну культуру, традиції, мистецтво. Значний внесок у розвиток національної освіти та виховання зробив Костянтин Острозький, який у 1569 р. реорганізував школу, що існувала в Острозі, в академію. Діяльність Острозької академії була спрямована на прилучення молоді до православної віри, збереження національної культури і мови. З Острозької академії вийшли такі видатні особи, як гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, талановитий педагог і просвітитель Мелетій Смотрицький, педагог і громадський діяч Іов Борецький та ін.

Культурне піднесення в Україні XVI– початку XVII ст. пов'язане з появою братств – православних організацій міського населення, при яких відкривалися друкарні та школи.

Із Київської братської школи зростала майбутня гордість нації – Києво-Могилянська академія, першим ректором якої був Іван Іов

Борецький. Йому завдячує Україна тієї доби збереження національної культури, захистом православної віри, консолідацією української нації.

З Києво-Могилянською академією пов'язане ім'я Ф. Прокоповича, який зробив значний внесок в естетичну думку України початку XVIIIст. Прогресивними є погляди Ф. Прокоповича на красу природи і людини, визнаючи провідну роль духовної краси, він розглядає красу людини як гармонію духу і тіла, він визнає прекрасними явища природи, громадського життя (звичаї, традиції, побут, мода, етикет і т.п.).

Найсамобутнішим випускником академії був Г. Сковорода, розуміння прекрасного і краси у нього пов'язане з концепцією "спорідненості", що розвивається ним, спорідненої праці, саме через неї ідея краси зв'язується з добром, благом, корисністю. Він вважає, що споріднена праця – основна умова життя моральної і прекрасної людини, оскільки користь з красою і краса з користю є джерелом свободи і радості, гармонії, бажання і задоволення, праці і насолоди. Тільки споріднена праця визнається засобом морального і естетичного самоствердження людської думки.

Сковорода збагатив і продовжив найкращі традиції вітчизняної педагогіки. Його педагогічні ідеї розвивали І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко. Вони вплинули на освітню діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, на формування педагогічних поглядів Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського.

З цим періодом пов'язане написання І. Ужевичем першої граматики славяно-української мови. У ній, окрім опису граматичної системи, автор фіксує лексику, в якій відбивається розвинена система понять про прекрасне мистецтво, єдність морального і естетичного.

Цікавим, з точки зору естетики, є твори Д. Туптало, в яких разом з переважаючими моральними повчаннями містяться і естетичні погляди автора на красу, - він застерігає проти захоплення зовнішньою красою.

Період кризи кріпосної системи і розвитку капіталістичних відносин з кінця XVIII століття до реформи 1861 року в Росії і на Україні багатий подіями, що вплинули на суспільну свідомість усіх народів Російської імперії.

Моральні і естетичні погляди письменників, даного періоду, становлять значний інтерес для нашого дослідження.

Творчість І. Котляревського звернена до народної культури, як до життєдайного джерела розвитку суспільства. Його "Енеїда" стала віхою в розвитку естетичної думки України, оскільки вона продемонструвала художні можливості української мови, а звернення до життя і побуту народу, до фольклору, гуманістичний захист пригноблених, тонкий гумор зумовили її моральне і громадське значення.

Саме правдивістю образів пояснює причину визнання його повісті "Маруся". В. Гребінка, який у своїх байках викриває громадські вади і прагне до зображення у своїх творах національного колориту, завдяки можливостям якого він бачить подальший розвиток морально-естетичної свідомості українського народу.

Одним з головних творчих принципів Г. Квітки-Основ'яненка є використання фольклору разом із співчутливим зображенням простих людей, з прагненням до правдивого віддзеркалення усіх сторін життя народу, його побуту, звичаїв, традицій, моральних почуттів, естетичних смаків, мови.

Т. Шевченко у своїй творчості торкається багатьох кардіальних проблем естетики: про сутність прекрасного, про зв'язок мистецтва з природою, про специфіку художньої творчості і його ролі в житті суспільства, про реалізм і народність.

Прекрасне, на думку письменника, приносить радість, насолоду і одночас сприяє моральній досконалості. Він вважає, що фізична, зовнішня краса людини, не натхненна благородством думки, суперечить прекрасному, тоді як внутрішнє благородство навіть при недосконалості зовнішніх рис позитивно відбивається на вигляді людини.

Письменник, етнограф, історик П. Куліш, кажучи про значення фольклору для української літератури, розглядаючи питання народності мистецтва, доводив, що кращі зразки творів українських авторів служать справі морально-естетичного існування, яка є первинною по відношенню до матеріального.

Значний інтерес проявляв І. Нечуй-Левицький до народної творчості, фольклору, в яких він бачив живе віддзеркалення історії і духовних прагнень народу, його ідеалів і вважав джерелами естетичних і моральних цінностей.

У творчості М. Коцюбинського відбиваються не лише його літературні інтереси і художні смаки, але і погляди на найважливіші

проблеми суспільства. М. Коцюбинський наполягав на необхідності розвитку моральних і духовних потреб народу, ставив питання про культуру і естетику народних розваг, про організацію народного театру, публічних літературних читань, які повинні розвивати в людях любов до слова, почуття добра і краси.

О. Духнович вважав, що діти мають засвоїти релігійну і народну моралі, що зміцнює духовні сили, прищеплює любов до рідної землі й не дозволяє вихованцеві вбиратися у «чуже пір'я». Джерелами і засобами морального удосконалення дітей педагог вважав вітчизняну історію, народні пісні, звичаї народу, гідні для наслідування приклади дорослих, доцільно підібрані заохочення та покарання тощо.

Г. Ващенко крім суспільно-політичної богословської, викладацької діяльності займався й науковими розвідками, значно розширював сферу своїх педагогічних інтересів, розробляючи аспекти теорії національного виховання. «Виховання волі і характеру» (1952, 1957) «Виховання любові до Батьківщини» (1954), «Виховання статевої чистоти і стриманості» (1954), «Виховна роль мистецтва» (1956), «Основи естетичного ідеалу» (1960) та ін. В історії української педагогіки він посідає особливе місце як автор досліджень, які в такому обсязі й з таких позицій ще не розроблялися.

Свій підручник «Виховний ідеал» професор завершує словами: «Плакаючи свої кращі традиції, борючись за свою самостійну державу, українська молодь разом з тим мусить не тільки плекати загально-людську ідеалами, а й активно боротись за них. Віримо, що ця боротьба закінчиться перемогою Правди і Добра» [1.,232].

У фокусі естетики А. Довженко не зовнішній антураж життя, а краса людського подвигу і високих прагнень, в яких знаходить прояв суті людини, тому завдання відтворення краси життя мислилося ним не як зображення одних світлих її сторін, а як освоєння усього невичерпного багатства палітри життя.

Таким чином, вивчення розвитку морально-естетичних поглядів в широкому історичному контексті повинне допомогти нам позбавитися від помилкового переконання в тому, що наша сьогодення педагогічна наука є вищий етап в розвитку науки про виховання. Багато проблем, над рішенням яких ми працюємо, вічні, не нами поставлені і не нами будуть вирішені, але безумовно, потрібний і наш посильний внесок в їх вирішення.

Теоретичні і практичні зусилля педагогів, філософів, священнослужителів, письменників і багатьох інших небайдужих до виховання молодого покоління діячів кожної епохи мають, з одного боку, власну, сучасну їм культурну цінність, а з іншого – дають ґрунт для майбутнього.

Література

1. Гачів Г.Д. Наука и национальная культура: гуманистический комментарий к естествознанию. -Ростов н/Д., Ростовский университет,2008.-318с.
2. Сподарева Н.И. Традиционная культура: виды, пути развития. -К.: Магістр,1997.-143с.
3. Овсянников М.Ф. Эстетика в прошлом, настоящем и будущем.:Из истории эстетической мысли: Кн.для уч-ся ст. клас сов.-М.: Просвещение,1988.-188с.
4. Малахів В.А. Искусство и человеческое мироотношение /АН УССР Ин-т философии.-Киев.: Наукова думка,1988.-211с.
5. Галгаш А.Ю. Нравственная сублимация в процессе эстетического переживания // Практическая философия-2005.,-№ 4.-с.175-182.

В статье рассмотрены нравственно-эстетические истоки украинской культуры и их влияние на развитие личности в ретроспективном просмотре. В статье обращено внимание на то, что в народно-педагогических традициях украинцев утверждается культ Человека, Ребенка, Природы, который на протяжении веков определял смысл жизни, гуманизм, мораль, эстетику и основное содержание и направление развития национальной системы образования.

Ключевые слова: морально-эстетическое воспитание, украинская культура, традиции, народная педагогика.

In the article moral and aesthetic origins of the Ukrainian culture and their impact on personality development in a retrospective view. Attention to the fact that in the national educational traditions of Ukrainians approved the cult of Man, Child, Nature, which for centuries has defined the meaning of life, humanity, morality, aesthetics, and the main content and direction of the national education system.

Keywords: morally-aesthetic education, Ukrainian culture, traditions, folk pedagogics.

Сергєєва Н.В. – викладач російської мови підготовчого відділення міжнародного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко